

Nemes Nagy József

Jegyzetek a modernkori térbeliség fogalmainak értelmezéséhez

A teljes szöveg eredeti megjelenési helye: Nemes Nagy J. 2000 Jegyzetek a modernkori térbeliség fogalmainak értelmezéséhez (In: Dövényi Z. szerk. *Alföld és nagyvilág*, MTA FKK FKI, Bp., pp. 143-149.)

Manapság, a korábban csak a kispéldányszámú tudományos folyóiratok oldalain felbukkanó társadalmi térkategóriák példátlan népszerűségének lehetünk tanúi. Mindez a társadalom területi folyamatainak vizsgálatával foglalkozókat (ezek egyike a geográfus) elégedettséggel töltheti el, pályaválasztásukat legalább utólagosan megerősítheti, hisz íme a kutatási tárgy már nem - ha mégannyira szeretetre méltó, színes és érdekes is, de - másodlagos vonása a társadalmi valóságnak, s a tudományos rendszerekben sem valahol hátul kullog, hanem a közérdeklődés tárgya, azaz tág körben fontosnak minősülő dolog, s így a vele való foglalkozás is felértékelődően van.

A napi kommunikáció szinte hemzseg az olyan "tudományos" szakkifejezésektől, mint globalizáció, regionalizmus, lokalitás. E jelenséget jól körülhatárolható reálfolyamatok, eszmei irányzatok, intézmények táplálják és formálják. Ezek eredményeként - különböző erősségű földrajzi meghatározottsággal bíró - új minőségek, entitások jönnek létre. Vajon valóban tényleges új tartalmakról van szó, vagy pusztán divatos szószaporítás az új fogalmak diadalútja?

A citált fogalmak és a hozzájuk köthető folyamatok a huszadik század során, különböző intenzitással, egymásra rakódva, részben egymást keresztezve formáltak és vélhetően formálják a jövőben is a társadalmakat. Egyként nevezhetjük joggal a mögöttünk hagyott századot az individualizmus, a kollektívizmus vagy a nacionalizmus századának? S vajon a harmadik évezred csupán a globalizáció uralmával lesz jellemezhető, netán melléje lépnek ennek a mindent átfogó folyamatnak a felértékelődött lokalitások és a régiók, mint új szereplők? Ahhoz, hogy e kérdéseket igazából mérlegeljem, nincs merszem. A válaszok megtalálásához itt egy egyszerű logikai sémát kínálok csupán, amelyben megpróbálom elhelyezni azokat, a

tudományos elemzésekben (gyakorta nagyon következtlenül) használt fogalmakat, amelynek divatját már említettem. A hat fogalompár, amely vizsgálódásunkban szerepel a következő:

ember - egyéniség
csoport - közösség
nép - nemzet
település - lokalitás
térség - régió
Föld - globalitás

E fogalompárok akár egy nyelvi fejtörő játékelemei is lehetnének, hisz nem egy közülük azt az érzést kelti, hogy itt csupán ugyanazon dolognak egy “hétköznapi” illetve egy elegánsabb, divatosabb “tudományos” megnevezéséről van szó. Gondolom sokan értelmeznék így például az ember-egyéniség vagy a térség-régió fogalompárokat, noha az egyértelmű megfelelés leginkább csak ellenirányban igaz (minden régió térség, de nem minden térség régió, mondanám magabiztosan, ha nem jutna eszembe a szociológusok “antigeografikus” régiófelfogása).

Az itt szereplő hat fogalompár termeghatározottságát tekintve két nagyobb csoportba sorolható: az első háromnak kevésbé, a második háromnak jóval határozottabb a földrajzi, területi tartalma, utóbbiakban kifejezetten társadalmi *térkategóriák* szerepelnek. Ez a kettősség azonban távolról sem annyira éles, hogy megakadályozná azt, hogy azonos séma mentén lehessen felbontani azokat a folyamatokat, amelyek a kiindulópontul választott fogalmaktól elvezetnek a fogalompár másik eleméhez. Először tekintsük át ezeket a relációkat általánosan.

Az összes fogalompár esetében két markáns eleme, metszete van annak a folyamatnak, amelynek eredményeként az induló (“semleges”) elemből olyan új minőség jön létre, amit jogosan önálló fogalommal illethetünk. Minden esetben tettenérhetők *reálfolyamatok és eszmei-intézményi változások*, amelyek együttesen hozzák létre az új entitást (*1. táblázat*).

<i>induló egység</i>	<i>reálfolyamatok</i>		<i>eszme- és intézményrendszer</i>	<i>új entitás</i>
	<i>hatás</i>	<i>eredmény</i>		
ember	individualizáció	individualizálódás	individualizmus	egyéniség
csoport	kollektivizálás	kollektivizálódás	kollektivizmus	közösség
nép	nacionalizálás	nacionalizálódás	nacionalizmus	nemzet
település	lokalizáció	lokalizálódás	lokalizmus	lokalitás
térség	regionalizáció	regionalizálódás	regionalizmus	régió
Föld	globalizáció	globalizálódás	globalizmus	globalitás

1. táblázat Különböző társadalmi térségi szintek jellegadó folyamatai és eszmerendszerei

A reálfolyamatok első elemét azok a *hatások*, mechanizmusok képezik, amelyek minden esetben a társadalmi-gazdasági meghatározottságok olyan konkrét változásait jelentik, amelyek az adott induló egységet új módon határozzák meg, sokoldalúan *egységesítik és/vagy elkülönítik* a társadalom más elemeitől és amelyek *eredményeként* az adott egységben új folyamatok indulnak el. A reálviszonyokban zajló változások azonban önmagukban még nem hozzák létre az új entitást (legfeljebb az egységesítő és elkülönítő reálfolyamatok szempontjából hoznak létre új egységet, új “társadalmi térelemet” - például gazdasági körzetet). A fordulat akkor áll be, ha a reálszerveződés változása *tudatosul, eszmei, ideológia alátámasztást és politikai-hatalmi intézményesülést kap*. Az új egység nem létrejön, kialakul, hanem “meg is kell csinálni”, legalább időlegesen érték-ként el kell fogadtatni. Az új entitások valóságos léte akkor és úgy igazolódik, ha azok tényleges és aktív szereplők, ha az egyes ember, az egyes település vagy térség már nem pusztán *része* a magasabb egységnek, hanem autonóm szereplő: szemben áll és/vagy kooperál, többletet (vagy semlegesebben fogalmazva, mást) ad hozzá a nagyobb egység (társadalom, ország) működéséhez.

A markáns reálmeghatározottságok kialakulása és az eszmei-intézményi alátámasztottság közötti kettősség nem jelent szigorú időbeli egymásutániségot. Gyakorta igaz az a séma, hogy a reálmozgások (például bizonyos gazdasági tevékenységek vagy életmódelemek visszaszorulása, mások felértékelődése) indítják

el a folyamatot, amely azonban igazából akkor erősödik fel, teljeseedik ki, ha eszmei-intézményi megerősítést kap, értékkel telítődik. Az így létrejövő új entitásokat napjainkhoz, a modern időkhez nem az köti, mintha példái a közelmúltban jelentek volna meg, hanem az, hogy a legújabb időkben váltak tömegessé, átfogóvá, szinte mindenütt jelenlévővé. Új egységesülés elemei ezek, amelyben az egyediség, a sajátosság (az "igazi" földrajzi karakterisztikum) a tömegesedés természetes velejárója. Érdekes összefüggésre utal az is, hogy az első öt fogalompár szinte mindegyikét jellemzi ma a hatodik folyamat egyik eleme, a globalizálódás, amelynek maguk is sajátos szereplői.

Nézzük most már kicsit konkrétan, mit is jelentenek az egyes fogalompárok esetében a reálfolyamatokban és az eszmei-intézményi relációkban megfogható mozgások.

Az első fogalompár (ember-egyen) kapcsán említhetjük például az iskolázottság tömegesedését és egyúttal differenciálódását, a csoport-közösség relációban a modern tömegtermelés létrejöttét, a nép-nemzet relációban a kulturális-nyelvi fejlődés elemei ragadhatók meg markáns reálfolyamatként. Mindhárom esetben legátfogóbban a gazdasági folyamatok, a kapitalizálódás társadalomátalakító mozgásai alakítják e jellemzően posztfeudális entitásokat. Az ezekre a trendekre rakódó eszmei elemek (filozófiák, ideológiák, erkölcs), intézmények (hatalmi-politikai, jogi keretek) teljesítik ki a folyamatokat. Az egyéniség, a közösség, a nemzet - bár mindmáig jelenlévő, s sokhelyütt még virulens jelenségek - a 20. század első felének meghatározó entitásai, amelyek egymással ütközve, számos elemükben eltorzítva formálták a történelmet. Ahogy említettük, e kategóriák esetében kevésbé nyilvánvaló a hozzájuk kötődő térbeli-területi tartalom. A kapcsolódások azonban e "belső" térbeli kategóriák és a "külső", lokalizált térbeliség között azonban itt is felbukkannak. Az individualizmus külső megjelenéseként gondolhatunk a családszerkezet átalakulását kísérő lakáshasználatra: önálló lakás szemben a többgenerációs együttéléssel. Ugyanezen a vonalon haladva a kollektívizmus modellszerű földrajzi leképezései az uniformizált lakótelepek, a nemzetfogalomhoz kapcsolódó manifeszt térbeli alakzat a szigorú határokkal körbevett, sérthetetlen nemzetállam, vagy a nagyvárosi etnikai szegregáció sémái. E példák is mind az adott viszonyrendszerek "reálfolyamataira" utalnak, a

térhasználat valóságos és szimbolikus elemeiben is megjelenítve e társadalmi tartalmakat. Mindezzel együtt e fogalmak esetében a szűkebb értelmű földrajzi meghatározottságokat a háttérbe tolja egyrészt az, hogy az induló egység is inkább szociológiai, mint földrajzi természetű, másrészt az is, hogy a reál- és az eszmei oldal egyensúlytalan, az individualizmus, a kollektívizmus és a nacionalizmus, mint ideológiák dominálják az egész relációsort. Az új entitások (nemzet, közösség) markáns “szellemi” tartalmai is nehezen foghatók meg a földrajz hagyományos szemléletében (még ha az etnikai vagy politikai földrajz törekszik is e kategóriák vizsgálatára).

E fogalmak sok tekintetben egyfajta “területen kívüli” társadalom markáns kategóriái. Az ilyen szisztéma a szélsőséges centralizáltsággal jellemezhető irányítási mechanizmusokkal éppúgy jellemezhető, mint a zárt határok blokkolt horizontális kapcsolatokkal vagy azok ideologikus-politikai s nem természetes irányjaival, mint a magánéletbe való visszavonulás reakcióival. Az individualizmus, a kollektívizmus vagy a nacionalizmus (természetesen mindegyik más-más megoldásokkal) úgy manipulálja, használja a teret, hogy annak valós lehetőségeit, pozitív hatásait sok tekintetben ignorálja.

Áttérve a táblázat újabb fogalompárjaira bizonyos fordulat a fentiekkel szemben azonnal feltűnik a tér direkt megjelenésében a fogalmakban. Hogy az ezredfordulón már inkább ezek (lokálitás, régió, globalitás), s nem az előbbieket a “divatos” fogalmak (bár ezek sem tűntek még el), világos bizonyítékai a térbeliség (vagy, hogy földrajzos kollégáimnak a finom, bár lényeges fogalmi különbségtételt ezúttal mellőzve kedveznek: a “geografikum”) általános társadalmi felértékelődésének. E fogalmakban és folyamatokban elsősorban a nacionalizmussal szemben fedezhető fel egyfajta sajátos ellenreakció. A régiók szerepének felerősödésében Nyugat-Európában a nemzeti szinteknek a nemzetek feletti integrálódás eredményeként lezajló gyengülése is szerepet játszik. (E momentum egyébként arra is kitékintést enged, hogy a sorra vetett fogalompárok közé akár az *országcsoporthatár - integráció* duál is felvehető lenne ma már.)

A települések esetében az induló egység, a hozzátartozó folyamatok és eszmerendszer azt az összefüggésrendszert írja le, hogy egy településből csak akkor válik *lokális*, ha a társadalomszerveződésben felerősödik az egyes települések szerepe, ha *tudatosan* felismert s legalább tradícióként hat a *Hamvas* által is hangsúlyozott szellemiség (génusz), és ebből azonosságtudat és *szervezett társadalmi aktivitás* fakad, azaz lokalizálódási tendenciák érzékelhetők a reálfolyamatokban, s a lokalizmus eszmerendszere megjelenik a "fejekben", szimbólomokban (városcímer, zászló).

Kicsit megtörve a térbeliség általános felértékelődéséhez kötődő eufóriát, megkockáztatom azt a véleményt, hogy a település-lokális fogalompár talán a legkevésbé "modern" az itt említett duálok közül, elsődlegesen annak okán, hogy a gazdasági-társadalmi szerveződés nagyerejű térfolyamai (urbanizáció, agglomerálódás, kommunikációs rendszerek) egyértelműen kihúzzák a talajt az egyedi települési szerveződés sémája alól. A lokális eszmei értelemben is jellemzően nem a jelen értékei, hanem a múlt, a tradíció körül kristályosodik ki, s e kristályok azonban fogyóban vannak (e fogyasztásban a 20. század viharos történelme jócskán kivette a részét). Ezekre az összefüggésekre utal az a tény is, hogy a lokális, a "hely szelleme" bizony-bizony leginkább csak az idegenforgalom marketingjében vehető ma már sokhelyütt komolyan. Mindez persze lehet, hogy látszat csupán, s reménykedhetünk, hogy csak arról van szó, hogy észrevétlenül ma is termelődik sok-sok "helyi szellemiség", amit néhány évszázad múltán tradíciónak neveznek utódaink. A lokálisok, a helyi szellemiség tartalma egyébként bizonyos jól elkülönülő jellemzőkkel írható le a településnagyság függvényében. Míg a kistelepülések helyi karakterisztikumai a magasabb szintek folyamataival inkább szembenállóan maradhatnak fenn, a nagyvárosi szellemiségben az átfogó, nagyhatású - esetenként globális - tartalmak egészülnek ki sajátos helyi hangsúlyokkal, "specializációval" (lásd London és Párizs eltérő szellemiségét).

Kiterjedtebb területre vonatkozóan a lokális analóg jegyekkel határozható meg a szűkebb értelemben vett *régió* fogalma is, amihez tehát hozzátartozik a gazdaság és a társadalom térszerveződésében meginduló regionalizálódás folyamata és a regionalizmus jelenléte is (szemben az egyedi településekbe szerveződés

visszaszorulásával, annak, mintegy másik oldalaként, a térségi szintű gazdasági-társadalmi összekapcsolódás erősödése, élő tendencia). A kritériumoknak az alábbi régió-definíció felel meg: *a régió lehatárolt területi egység a nemzeti és a települési szint között*, amelyet a társadalmi folyamatok széles körét átfogó, *soktényezős* társadalmi-gazdasági kohézió (*regionalizálódás*), az *érzékelhető regionális identitás-tudat* valamint az *érdemi irányítási kompetenciájú és önállóságú regionális intézmények* rendszere (*regionalizmus*) fog tartós egységbe. Ez egyben azt is jelenti, hogy önmagában a körülhatároltság eredményeként egyetlen közigazgatási egység vagy statisztikai alapon kreált területi aggregátum sem válik régióvá, s a regionalizálódás sem azonos a regionalizmussal.

A települési (helyi) és térségi (regionális) szintek folyamatai és az ott szerveződő szereplők *Kelet-Közép-Európa* poszt szocialista átmenetében különösen előtérbe kerültek (egyik lényeges elemét képezve az átmenetnek, a demokratikus “nyugati” társadalomszerveződési modell újjáépülésének). Itt azonban nem pusztán a települések vagy a régió reneszánszáról van szó, hanem a térbeliség átfogó - adekvát és elhibázott politikai-intézményi megoldásokkal s ezek pozitív és negatív konzekvenciáival együttjáró - felértékelődéséről is. E folyamatból négy, egymással is összefüggő tényezőegyettes, folyamat kiemelése mindenképp indokolt:

1) A rendszerváltozásokat követően mindenütt kiéleződtek a térségi különbségek, markáns új regionális tagozódási rend alakult ki, a hétköznapi szintjén érezhető szociális feszültségeket, éles esélykülönbségeket generálva.

2) A minden társadalmi szférára kiterjedő centralizált társadalomirányítási modell helyébe lépett demokratikus és piacgazdasági modell „visszahelyezte” a gazdaságot és a társadalmat (benne a politikát) a konkrét földrajzi térbe.

3) A határok megnyitásával megsokszorozódtak a térségek „horizontális” kapcsolatainak lehetőségei.

4) A régiók, a regionalizmus a nyugat-európai társadalomszerveződésben, valamint az Európai Unió intézményrendszerében egyre növekvő szerepet tölt be, s így mintaként hat.

Világosan kell látni e tényezők mögött azt, hogy a piacgazdasági szisztéma fokozatos kiteljesedésének az adott fejlettségi szinten és körülmények között *törvényszerű* következményeként jelentkező *regionális differenciálódás*, a területi fejlettségi különbségek növekedése bármennyire is elsőrendű tényezője a területi dimenzió előtérbe kerülésének, sok tekintetben csak a felszínen megjelenő jegy. Ennél jóval lényegesebb az, hogy a „térből kiemelt”, felülről szervezett és irányított gazdaság és társadalom fokozatosan alakul át egy decentralizált, horizontálisan szerveződő szisztémává. Ez a fordulat a társadalom teljes tevékenységére kiterjedően teret nyit a térségi kapcsolatrendszerek bővülésének a korábbi szervezeti és ágazati függési relációkkal szemben (vagy legalábbis azok mellett), felértékeli, megnyerendőnek minősíti szinte az ország minden pontját.

Fogalompárjaink záró duáljában a *globalitás* fogalmát a globalizáció és globalizálódás folyamatai és a globalizmus (internacionalizmus, mondializmus) eszmerendszere mellett a nyilvánvaló nagy méret (lépték), valamint elsődlegesen a térbeli, területközi *kapcsolatokra*, s ezek hatásaira, rendszerelméleti fogalmakat használva az elemmel szemben a *rendszerre* tett hangsúly elkülöníti el az alacsonyabb szintektől. Talán a globalitás példázza leginkább az itt sorravezetett fogalompárok közül azt a relációt, amikor - szemben a nemzet vagy az egyéniség kapcsán említettel - ma még a reálmeghatározottság (globalizálódás) jóval nyilvánvalóbb, mint az eszmei-politikai tartalom és intézményesültség (globalizmus).

Ezek a folyamatok és eszmerendszerek napjaink társadalmi mozgásaiban világosan felismerhetőek, bár súlyuk, szerepük a különböző társadalmakban, országokban - az épp aktuális fejlettség illetve társadalmi-politikai mozgásirány függvényében - eltérő. Gyakorta éles hatalmi-politikai küzdelmek színterei és tárgyai egyben. Épp napjaink Európája mutatja fel ezt a viszonyrendszert legegységesebben, ahol a politikai mozgásoknak egyik lényeges dimenziója a formálódó lokalitások és régiók, az új és régi államok, valamint a nemzetek feletti integrációs szint újfajta erőegyensúlyának kialakulása.

A települések, a térségek, az országok szintjén illetve a Föld egészére kiterjedően zajló folyamatok többszörös verseny színterei. Egymás versenytársai az egyes

települések, a térségek, az országok, s versenytársak a szintek egymás között is. Versenytársak az egyes szintekhez kapcsolódó eszmék, ideológiák és intézmények is. A legerősebbnek a globális szerveződés tűnik, mégha ideológiája és gazdasági főszereplőinek nyílt politikai hatalomratörése illő szeméremmel (vagy tudatosan) háttérbe is vonul ma még.

A közelebbi és aktuálisabb hazai viszonyokra gondolva érdemes megemlíteni azt, hogy miközben nálunk (s kelet-közép-európai sorstársaink többségében) a régióalakítás, a regionalizmus köré szerveződik számos új intézmény, a “fejlett” világ eszmeiségében markánsan jelen van egy anti-regionalista szemlélet, amely elméletileg is megkérdőjelezi a társadalmi szerveződésben az egyedi településeken túlnyúló kereteket. Nem véletlen talán, hogy e szemléletnek Európában leginkább angol, holland gyökerei erősek. Ahol már nemcsak képletesen - mint nálunk - “minden falu város”, s ahol a régió leginkább az EU peremi területeinek támogatására fordított adófontokkal kapcsolódik össze, megszületik a régiót elutasító eszme is. Más irányú, de éppúgy torzulás persze az is, amikor a regionális politika “vidékfejlesztési” agrárbiznisszé silányul. A regionalizmus és a *provincializmus* egyébként sem rokonértelmű, hanem egymást kizáró fogalmak.

A reálfolyamatok és az eszmei-intézményi elemek kettősségének felismerése kutatásmódszertani szempontból azt is egyértelművé teszi, hogy az új entitások bizony nem jelölhetőek ki pusztán a reáljellemzőket leíró mennyiségi módszerekkel. (Ezt az alaptételt kissé félve mondom ki, hisz félreértelmezésére kiváló terep a hazai területi-földrajzi kutatás elemzési szemlélete, kultúrája. Nálunk ugyanis szó sincs arról, hogy a mennyiségi módszerek meghaladottá váltak volna, hogy annyira megismertük volna őket, hogy ezáltal “lelepleződött” tökéletlenségük. Hiányukban sokkal inkább a hazai kutatás felkészületlensége lepleződik le.) Bármekkora is a kutatók - különösen a geográfusok - ingerenciája a “tényleges”, “tudományos” térfelosztások szerepének hangsúlyozására például a régióalkotási folyamatokban, sohasem feledhető, hogy így legfeljebb egy valóban megalapozott térfelosztáshoz juthatunk, anélkül, hogy önmagában ezzel kijelölhetnénk magukat a régiókat is. Természetesen ellenirányban is létezik ez az összefüggés. A reálszerveződéstől elszakadó politikai vagy közigazgatási “regionalizáció” minden erőltetés, intézményi megerősítés ellenére is

gyökértelen marad a társadalmi-gazdasági egységesülés, kohézió híján, s előbb utóbb széthullik (az 1990-94 közötti időszak, sokak szemében már régiókat teremtő köztársasági megbizotti rendszere például annyira abszurd térfelosztásra épült, hogy szinte már - utólagos okoskodással - tudatosnak látszik benne a valóságos térkapcsolatoktól való "elemeltség").

A fentiekben érintett fogalompárok mögött élesen megosztó, egyes esetekben konkrét történeti tapasztalatok (kollektivizmus), másokban még leginkább csak előrevetített, de valóságosnak tűnő félelmek (globalizálódás) által táplált értéktartalmak rejlenek. A 20. század történelmi tapasztalatai, különösen az "ideológiai" tartalmak nyilvánvaló jelenléte miatt teszik szinte mindegyik fogalmat ilyenné. Ez aztán az ideológia elutasításáig vezet, ami tudományos körökben szokványos reakció, amelynek jellegzetes "ideológiája" (lám-lám!) a folyamatosan megújuló - neo - pozitívizmus sajátos felértékelődése. Mi (társadalom)tudósok csak minél pontosabban tárjuk fel a "valóságot", a cselekvést hagyjuk a politikára, s utána undorral forduljunk el tőle, s vég nélkül kritizáljunk minden megoldást, "tudományos" alapon. Sok reakcióban valami ilyesmi érződik a példaként már többször emlegetett hazai régió-problémák esetében is. De lényegében ugyanez a séma és viszony - ha épp ellentétes irányban is - jelenik meg a másik hazai neuralgikus térproblémában, a szétaprózott önkormányzati rendszer kapcsán is. A hazai tudomány, benne a geográfia e - tisztán politikai, ideológiai alapokon elfuserált, semmifajta fejlett nyugati példát nem követő - rendszer negatívumairól mindmáig nem adott (nem mert adni?) érdemi kritikát, sőt lelkendezve figyeli a települészétválások eufóriáját, amelyben racionalitást persze találhatunk érdek- és hatalmi szempontból, de a geográfiai reálszerveződés oldaláról aligha. A sok, nagy csinnadrattával szétváló, "új" település közül az átfurmálódott, modern terekben alig néhány válhat valódi lokalitássá, többeknek esetleg a nagyobb egység részeként még erre az új minőségre is nagyobb esélyei lehetnének. Egy koncentráltabb, összevontabb helyi egységekre épülő önkormányzati rendszer és (ez különösen fontos!) az ilyen keretekben működő gazdasági, pénzügyi szabályozás például alapfeltétele annak, hogy a helyi önállóság valóságos reálbázisra épülhessen. Az önkormányzatiság kialakult modellje természetesen vezet a pénzügyi redistribúció sohasem látott dominanciájához (ma ezt normatív finanszírozásnak hívják), s ugyanoda ejti vissza az önkormányzatiságukat visszakapott településeket,

ahonnan kimenekíteni szándékozták (valaha) őket: az állam ölébe. Az önkormányzati rendszer átalakulásának folyamata a *decentralizációból*, *devolúcióból* *dekoncentrációvá* silányul, ami, ha nem is kevés, de nem is azonos az előbbiekkal.

Nemes Nagy József

Jegyzetek a modernkori térbeliség fogalmainak értelmezéséhez

(Összefoglalás)

Napjainkban a térbeliség, a települési-regionális szerveződés és működés társadalmi felértékelődésének lehetünk tanúi. A tanulmány a felértékelődő új térkategóriák tartalmát, létrejöttük tényezőit és folyamatait elméleti szempontból elemzi. Megállapítja, hogy a modern lokalitások, a régiók és a globalitás kialakulásában egyaránt szerepe van társadalmi és gazdasági reálfolyamatoknak valamint eszmei-intézményi, hatalmi, politikai mozgásoknak.

Különösen jellemző a jelzett tendencia Kelet-Közép-Európa átalakuló társadalmaira, amelyekben a horizontális gazdasági és társadalmi kapcsolódások felerődtek, sajátos, divergáló helyi fejlődési utak sokasága van jelen. Az új térszerkezetek kialakulást ezen országokban az alábbi főbb folyamatok vezérlik:

1) A rendszerváltozásokat követően mindenütt kiéleződtek a térségi különbségek, markáns új regionális tagozódási rend alakult ki, a hétköznapok szintjén érezhető szociális feszültségeket, éles esélykülönbségeket generálva.

2) A minden társadalmi szférára kiterjedő centralizált társadalomirányítási modell helyébe lépett demokratikus és piacgazdasági modell „visszahelyezte” a gazdaságot és a társadalmat (benne a politikát) a konkrét földrajzi térbe.

3) A határok megnyitásával megsokszorozódtak a térségek „horizontális” kapcsolatainak lehetőségei.

4) A régiók, a regionalizmus a nyugat-európai társadalomszerveződésben, valamint az Európai Unió intézményrendszerében egyre növekvő szerepet tölt be, s így mintaként hat.

A települések, a térségek, az országok szintjén illetve a Föld egészére kiterjedően zajló folyamatok többszörös verseny szinterei. Egymás versenytársai az egyes települések, a térségek, az országok, s versenytársak az egyes szintekhez kapcsolódó eszmék, ideológiák és intézmények is.